

© *Хавкар Хуссейн*

3 Международной научно-практической конференции. 21-22 мая 2010г. - Одесса, «ВМВ», 2010. - Т. 2. • С. 162-164.

6. Турлак Т. А. Психология и педагогика : профессионал и профессионализм / Т. А. Турлак // Материалы 1 Международной научно-практической конференции (16 ноября 2012 г., .1 мрек). Вире: Кирокий филиал ФГБОУ ВПО «Башкирский государственный университет», 2012, - Ч. 1. - С. 80-84.

7. Аналитическая записка к социологическому исследованию на тему: «Отношение студентов к избранной специальности». - Витебск : У О «ВГТУ», 2010. - 23 с.

8. Аналитическая записка к социологическому исследованию на тему: «Личностные качества преподавателя». Витебск: УО «ВГТУ», 2011. — 22 стр.

Хавкар Хуссейн, аспірант кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК 300.3+301+930.1

ФІЛОСОФІЯ ІСТОРИЧНОГО РОЗВИТКУ В ШОТЛАНДСЬКОМУ ПРОСВІТНИЦТВІ

Шотландська філософсько-історична думка в епоху важливих для тогочасного суспільства соціальних змін намагалась зрозуміти основні соціальні та теоретичні проблеми, які ставилися суспільними процесами, та знайти на них практично значущі відповіді.

Мета статті – проаналізувати основні риси шотландської просвітницької філософії історії на прикладі ідей А. Фергюсона, виявити його місце та роль у загальному розвитку філософської думки епохи Просвітництва.

Історія суспільства, згідно Фергюсону, невизначена і відкрита. Добре державне правління у його трактуванні – не теоретичний артефакт, поміщений в неясне майбутнє, але недосконала реальність, що спостерігалася свого часу в давніх Спарті та Римі та розвивається в сучасній йому Британії. Жодна філософія не може описати його, жодна система законів не може його гарантувати. Єдиний шлях домогтися такого правління – постійна громадянська пильність і активність.

Вклад Фергюсона в науку про суспільство може бути оцінений в наступному: він по-новому поставив факт існування і значення суспільства в центр уваги; він застосував до аналізу суспільства метод, який є реалістичним, критичним і емпіричним; він наполягав на органічній природі суспільства і соціально-історичного процесу в його статичному та динамічному аспектах; він розвинув концепцію поділу праці в суспільстві; він зазначив взаємозалежність різних областей людських інтересів та діяльності; він працював в площині гуманістичних і культурних інтерпретацій та заклав основи теорії конфліктів у суспільстві.

Ключові слова: *прогрес, рушійні сили, органічна природа, людський розум, просвітництво, еволюція.*

ФИЛОСОФИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В ШОТЛАНДСКОМ ПРОСВЕТИТЕЛЬСТВЕ

Шотландская философско-историческая мысль в эпоху важных для тогдашнего общества социальных изменений пыталась понять основные социальные и теоретические проблемы, которые ставились общественными процессами, и найти на них практически значимые ответы.

Цель статьи – проанализировать основные черты шотландской просветительской философии истории на примере идей А. Фергюсона, выявить его место и роль в общем развитии философской мысли эпохи Просвещения.

История общества, согласно Фергюсону, неопределенная и открытая. Хорошее государственное правление в его трактовке – не теоретический артефакт, помещенный в неясное будущее, а несовершенная реальность, которая наблюдалась в свое время в древних Спарте и Риме, и

развивается в современной ему Британии. Философия не может описать его, ни одна система законов не может его гарантировать. Единственный путь добиться такого правления – постоянная гражданская бдительность и активность.

Вклад Фергюсона в науку об обществе может быть оценен в следующем: он по-новому поставил факт существования и значения общества в центр внимания; применил к анализу общества метод, который является реалистичным, критическим и эмпирическим; настаивал на органической природе общества и социально-исторического процесса в его статическом и динамическом аспектах; развил концепцию разделения труда в обществе; отметил взаимозависимость различных областей человеческих интересов и деятельности; работал в плоскости гуманистических и культурных интерпретаций и заложил основы теории конфликтов в обществе.

Ключевые слова: *прогресс, движущие силы, органическая природа, человеческий разум, просвещение, эволюция.*

THE PHILOSOPHY OF HISTORICAL DEVELOPMENT IN THE SCOTTISH ENLIGHTENMENT

Scottish philosophical and historical thought in the era of important social changes of the society tried to understand the underlying social and theoretical issues that put the public processes, find them practically meaningful answers.

The purpose of the article – to analyze the main features of the Scottish Enlightenment philosophy of history as an example of the ideas of A. Ferguson, identify its place and role in the overall development of philosophical thought of the Enlightenment. History of the society, according to Ferguson, is vague and open. Good state government in its treatment – there is not theoretical artifact placed in an uncertain future, he is the imperfect reality, which was observed at one time in ancient Sparta and Rome, developed in contemporary Britain. Philosophy can not describe it, no system of laws can not guarantee it. The only way to achieve such a government – constant vigilance and civic activity.

Ferguson's contribution to the science of society can be estimated as follows: he put a new existence and importance of society in the spotlight; he applied to society analysis method which is realistic, critical and empirical; he insisted on the organic nature of society and the socio-historical process in its static and dynamic aspects; he also developed the concept of division of labor in society; noted the interdependence of the various areas of human interests and activities; worked in the plane of the humanistic and cultural interpretations and laid the foundations of the theory of conflicts in society.

Keywords: *progress, driving forces, organic nature, human mind, enlightenment, evolution.*

Постановка проблеми. Шотландська філософсько-історична думка в епоху важливих для тогочасного суспільства соціальних змін намагалась зрозуміти основні соціальні та теоретичні проблеми, які ставилися суспільними процесами, знайти на них практично значущі відповіді. Проблеми, які обговорювалися шотландськими мислителями XVIII століття, постають напролюд сучасними та злободенними сьогодні як для всього світу, так і для розвитку України.

Аналіз досліджень і публікацій. У вітчизняній науковій літературі існує достатньо багато праць, присвячених аналізу та особливостям філософської думки Шотландії епохи Просвітництва. Найкраще відомі Д. Юм, А. Сміт, трохи менше – А. Фергюсон. Їх багатогранний інтелектуальний спадок не був, звичайно, освоєний швидко та повністю. Інтерес до окремих проблем їх творчості виникав в міру того, як саме суспільство починало цікавитися цими проблемами. Змінювались, у залежності від часу, питання, які виникали перед суспільством.

Радянські історики філософії В. Ф. Асмус [3], О. С. Богомолов, Т. І. Ойзерман [4], В. Ф. Голосов, О. Ф. Грязнов, О. О. Маковельський, Б. В. Меєровський [2], Н. В. Мотрошілова [6], І. С. Нарський [7] критично проаналізували різні сторони філософської творчості видатних шотландських мислителів у монографіях, передмовах до зібрань їх творів, в рамках загальних курсів з історії філософії та у філософських енциклопедіях, але з об'єктивних причин не вичерпали тему. Що до інших шотландських мислителів XVIII століття, то їх праці вивчені досить нерівномірно.

В останні десятиліття можна констатувати деяке відродження інтересу до шотландців та їх ідей. З'являються нові переклади, видання, дослідження та статті М. О. Абрамова [1], М. І. Мікешина [5].

Мета дослідження – проаналізувати основні риси шотландської просвітницької філософії історії на прикладі ідей А. Фергюсона, виявити його місце та роль у загальному розвитку філософської думки епохи Просвітництва.

Виклад основного матеріалу. У своїх найважливіших чотирьох опублікованих роботах і безлічі неопублікованих Адам Фергюсон досліджував велику різноманітність ключових проблем епохи, склавши свого роду їх компендіум. Це дозволяє деяким вченим вважати його повним протиріч еkleктиком і жалкувати про відсутність в його працях серйозної синтезуючої концепції. На наш погляд, творчість Фергюсона актуальна та цікава саме тому, що він відкинув теоретичні апіорні припущення про те, що для суспільства «природно». Він спробував визначити, як і куди рухається суспільство, не звертаючись до якої-небудь надприродної сили та мудрості. Він першим використовував в англійській мові термін «громадянське суспільство» для написання систематичного трактату з його історії.

Адам Фергюсон був одним з тих людей, яких він сам визначив як віртуозів, вчених, людей зі смаком, тобто одним «з тієї категорії людей, що навчилися проводити своє дозвілля без шкоди для оточуючих і для яких самі по собі придбання або твори їх власного авторства є, в деяких відносинах, такими ж даремними, як сума для скнари або каса для гравця, який входить у гру для того лише, щоб розсіятися і не вибирає між грою на вміння і грою на удачу» [8, с. 95-96]. Він задавав собі ті ж питання, що були характерні для багатьох шотландців того часу: чи сумісні економічна могутність і традиційні суспільні цінності? чи можна з'єднати войовничий дух нації і політику, яка визначається комерцією? чи сумісні прагнення до багатства і до чесноти?

Філософствування для нього було частиною суспільного життя і спрямовувалося його розумінням соціальної відповідальності. Він збирав знання, необхідні, на його думку, для ведення успішного, добродесного і щасливого життя, а для нього «успіх, добродесність і щастя були супутніми продуктами корисного життя, присвяченого практичній соціальній активності» [9, р. 6].

З теоретичної точки зору завданням не тільки А. Фергюсона, але й В. Робертсона, лорда Кеймса, Дж. Міллара як істориків і теоретиків суспільства було створення категоріального апарату для пояснення матеріального, соціального та економічного прогресу. Потрібно було або радикально змінити старі цивільні чесноти, пристосовавши їх до нової соціальної етики комерції та свободи під егідою закону, або довести, що вони придатні і в новій соціальній реальності. Фергюсон вирішив піти іншим шляхом. Для нього торговець, ремісник або космополіт повинні залишатися громадянами. Комерційне суспільство слід будувати так, щоб дати місце ідеям громадянської чесноти, оскільки самі підстави громадянського суспільства – громадські зв'язки і чесноти – більш давні, ніж відносини власності [8, с. 33].

Уподібнення роду людського індивіду змушує багатьох припускати, що людство у своєму «дитинстві» знаходилося в деякому «природному» стані. Для Фергюсона подібне міркування є одним із прикладів «божевільних припущень», що залишають «без уваги людину, якою вона є за нашим безпосереднім спостереженням і якою сходиться вона зі сторінок історії» [8, с. 34]. Не можна підмінити реальні факти гіпотезами і допускати змішування фантазії та науки. Люди завжди жили в спільнотах і спостерігаються завжди у спільнотах, отже, емпіричний, тобто науковий підхід вимагає розглядати людину як представника громадського виду, і всі властивості цього виду можуть бути виявлені в сьогоденні – як і в будь-якій іншій епосі. Розвиток людини – це не тільки розвиток індивідів, а й всього виду: «суспільство постає таким же давнім, як і індивід, а використання мови настільки ж загальним, наскільки використання рук або ніг» [8, с. 37]. Те, що людина завжди живе у суспільстві – емпіричний, природний факт, він не вимагає теоретичного обґрунтування.

Фергюсон виступає категорично проти методології винаходу «первісних станів» людини та проведення аналогій між людиною та іншими тваринами. Безумовно, людство змінюється, але не до такої міри, щоб не можна було побачити сьогодні всі важливі якості, властиві йому як виду. Фергюсона більше цікавить наявний стан і його наслідки, ніж походження і спосіб формування. «Чи можемо ми пояснити принципи, виходячи з яких людство віддає перевагу тим чи іншим характеристам, виходячи з яких воно віддається настільки шаленим емоціям захоплення або зневаги?» [8, с. 73-74] – запитує Фергюсон. Якщо ж ми не можемо поки що вказати такі принципи, чи будуть виявлені нами факти менш істинні? Фергюсон стверджує: ми можемо рухатися в своїх соціальних спостереженнях і експериментах далі, залишивши пошук пояснювальних принципів нащадкам.

Люди об'єднуються в суспільство інстинктивно, їх поведінка в суспільстві багато в чому визначається добрими і дружніми почуттями, вони викликають один у одного почуття жалю.

Сукупність усіх цих почуттів якщо не спонукає їх робити добро, то, принаймі, позбавляє їх бажання заподіювати шкоду ближньому. Товариськість, дружелюбність, колективізм представляються Фергюсону споконвічними властивостями роду людського. Результатом розвитку та культивування людини було не навіювання йому таких властивостей, а усунення витрат і гри пристрастей, ексцесів озлоблення і неконтрольованого насильства. Багато ознак свідчить, що людство знаходиться у владі своєкорисливих інтересів, це особливо вірно щодо торгових націй, проте з цього не випливає, що ці інтереси протистоять суспільству і почуттю взаємного розташування навіть там, де торжествує корисливість [8, с. 153]. Усі риси, які роблять людину людиною, не є дарами природи, але суть результатів її участі в соціальних та культурних ситуаціях - придбання нею звичок і навичок. Отже, і інтелект, і здатність міркувати та судити для свого розвитку потребують суспільство. Розуміння не тільки залежить від збирання і порівняння індивідуального досвіду, але воно й неможливе без мови [9, р. 192-194].

Цей «принцип людяності», навіть коли йому не вдається стати керівним принципом поведінки людини, допомагає визначити, які риси характеру є найбільш бажаними. Отже, «загальноприйнятим критерієм оцінки зовнішніх дій є передбачуваний вплив цих дій на загальне благо». У цьому принципі людина знаходить достатню підставу для всіх своїх дій. Справедливість же «представляє собою, можливо, лише іншу назву для блага людства, забезпечення якого є завданням добродесних людей». Такий справжній людський характер може бути сформований тільки «там, де головну роль грають характери людей, а не їх суспільне становище і статок» [8, с. 79-81].

Для самої природи людини характерно постійне вдосконалення і поліпшення умов життя, в якому вона знаходить сферу докладання своїх талантів, праць і уваги. Природа вимагає від людини весь час бути зайнятою чим-небудь. «Душа, як і тіло, має свої закони, які проявляються в діяльності людей» [8, с. 251], в їх спілкуванні. Для поліпшення свого стану і для власної безпеки люди змушені рахуватися зі своїми співгромадянами і вибирати відповідні форми спілкування, деякі моделі поведінки в повсякденному житті. Послідовні поліпшення і пристосування, які влаштовують люди, призводять до загальних результатів, які неможливо передбачити і цілком осмислити, зважаючи на їх надзвичайну складність: «люди, переслідуючи в суспільстві різні цілі та, дотримуючись різних поглядів, забезпечують широкий розподіл влади і волею випадку приходять до цивільного устрою, більш сприятливого для людської природи, ніж той, до якого здатна прийти людська мудрість» [8, с. 336]. Так звані «торгові нації», що характеризуються нерівністю й обміном, складаються з людей, які не знають нічого, окрім власного вузького ремесла, і, тим не менше, ці люди виявилися здатними «вносити свій внесок у збереження і примноження загального надбання» [8, с. 264]. У цих же країнах виробники досягають найбільшого процвітання, якщо організують виробництво так, що від більшості працівників потрібна мінімальна участь розуму і не потрібно великої уяви. Роздуми ж стають особливою галуззю праці, особливою спеціальністю, плоди якої також викладаються на ринок і вносять свій, «духовний» вклад в непередбачуваний загальний результат. При цьому слід зазначити, що сама вправа розуму і почуттів стає окремою професією, а об'єктами досліджень стають питання, що мають невеликий зв'язок з практичним життям.

Одна з яскравих особливостей Фергюсона – вміння бачити, що одні й ті ж суспільні сили, що діють в різних станах суспільства, можуть призводити до зовсім різних наслідків. Могутні сили, що сформували суспільство, можуть почати роз'єднувати його або спонукати людей до продовження спілкування вже після того, як розірвані узи прихильності.

Особливо це важливо для сучасного Фергюсону комерційного суспільства, «де можна очікувати від індивідів повну зацікавленість у збереженні своєї країни. Але саме тут, як ніде, можна зустріти людей відокремлених і відособлених: людей, що знайшли якийсь об'єкт, що становить предмет її конкуренції зі своїми ж побратимами – і тоді вона починає ставитися до них як до своєї худоби або землі, розглядаючи їх з точки зору принесеного ними прибутку» [8, с. 55]. Люди об'єднуються для спільного ведення справ, а корисливі інтереси роз'єднують їх. Вони можуть торгувати без жодного формального договору, однак, щоб забезпечити свою безпеку, їм необхідна національна згода. Таким чином, найважливішу роль у формуванні громадянського суспільства відіграють суперництво націй і війни.

Людство продовжує розвиватися поступально, однак керується воно тими уявленнями, які має в даний момент. Воно прагне усунути незручності й розвинути переваги, але не в змозі передбачити результатів своєї активності. Навіть у вік Просвітництва рухи безлічі людей здійснюються з повною сліпотою щодо майбутнього. Маса керується у своїх вчинках наявною

ситуацією, інстинктами. Великі революції траплялися без всякого прагнення до таких змін, жодний громадський устрій або форма правління не здійснюються за планом – інша справа, що реальні події часто подаються як втілення задумів великих людей [8, с. 188-191].

Фергюсон описує те, що можна назвати «мерехтливою кластерною структурою суспільства»: виникнення і зникнення різних «самотійних спільнот», фракційну ворожнечу членів різних товариств та балансування їх між різними вождями, зростання спільнот, досягнення ними своїх кількісних меж. У цій боротьбі (або метушні) дотримання громадського інтересу забезпечується не тим, що за нього виступають усі люди, а тим, що кожен відстоює свій індивідуальний інтерес – в республіці громадяни наполегливо стверджують принцип рівності та стримують домагання співгромадян, в монархії представники станів піклуються про свою особисту і станову честь. Свобода виникає і підтримується саме завдяки постійним протиріччям та зіткненням груп людей, які приходять до різних інтерпретацій самого поняття «свобода», причому різні народи схильні уявляти, що вкладають в нього свій, неповторний сенс. У кожному суспільстві з'являються також стихійні залежності, не пов'язані прямо з формальними громадськими законами й інституціями. Саме такі залежності й надають країнам їх специфічний вигляд, індивідуальний характер.

Діяльність людей, їх успіхи та невдачі залежать від того, чи мають люди стимули поступати відповідно до принципів свободи і справедливості або вони змушені вести себе як раби. Досягнуте ними завжди розглядається як випадкове та несуттєве і лише зрідка потрапляє в область цілей державної політики. Смішно вимагати, пише Фергюсон, щоб політичні інститути були всерйоз стурбовані розвитком людських талантів і ліберального духу. Вважається, що звичайним людям для натхнення потрібні корисливі стимули і зовнішні переваги. Тому природніше чекати, що держава буде нехтувати вмінням розпоряджатися талантами і буде проводити політику, спрямовану на підтримку громадської безпеки, свободу особистості і недоторканості приватної власності. Тим часом, у разі успіху завжди «сила держави полягала в руках жменьки людей, де люди мали власну цінність, не пов'язану з їх становим і майновим становищем» [8, с. 209]. Волелюбний народ завжди краще слідує еству, ніж будь-який державний департамент, тому найкраще, що може зробити держава, це не нашкодити тим інтересам і процесам, яким вона не в змозі суттєво сприяти. Наприклад, торговцю не потрібно від держави нічого, крім захисту. Він діє за законами торгівлі, відповідно до загальнолюдських принципів і часто є найбільш розумним та шанованим громадянином. Переслідуючи власний інтерес, купець охороняє тим самим і інтереси самої комерції. Торгівля, як і багато інших професій, є долею досвідчених практиків, а не резонерів. «Коли ж досвідчений політик починає активно в усе втручатися, він лише заважає і викликає нарікання; коли купець забуває про власну вигоду і починає думати за всю країну, подібне знаменує наближення періоду фантазій і химер та підрив основ комерції». З одного боку, «життя показує, що приватний інтерес – найкращий провідник комерції і достатку, ніж всі хитрощі держави», з іншого боку, роботи дослідників, в яких розмірковували про комерцію і багатства, застерігають «проти перетворення комерції і багатства на головні цілі держави та зведення щастя націй до цих двох понять» [8, с. 216-217]. Мабуть, найважливіша помилка криється в самому протиставленні цих двох аспектів: питань багатства та народонаселення – і питань моралі та національних чеснот. Навіть при належній увазі до цих двох аспектів немає гарантії успішного протистояння порочної і корисливої частини суспільства.

Постійно наводячи приклади з античності, Фергюсон порівнює ставлення громадян у стародавніх і сучасних державах. Греки і римляни думали про себе перш за все як про членів спільноти, для представників же сучасних націй індивід часто є все, а суспільство – ніщо. Сучасний тип правління організований так, що кожен індивід наділяється своїм певним статусом і гідністю, які він повинен за собою зберігати, держава ж є тільки сукупністю департаментів. Спокій, якого домагаються придушенням заворушень в сучасному суспільстві, використовується не на розвиток шанування законів і захисту форми правління, а на розвиток індивідуальних методів особистого просування та отримання прибутку – комерція розглядається як найголовніша частина життя людства, а особистий успіх – найбільш гідний предмет турбот. Такий спосіб вимірювання щастя є неправомірним, оскільки кожна окрема особистість є лише частиною цілого і з цієї точки зору не належить самій собі. Але те ж відноситься і до цілих націй, бо якщо головною метою існування громадянина є благо суспільства, то й «великою метою громадянського суспільства є щастя індивідів» [8, с. 106]. Фергюсон знаходить в історії лише один унікальний приклад країни – Спарта в певний період її існування, де чеснота була метою держави. Зазвичай же доводиться задовольнятися іншим джерелом свободи – обмеженнями, що

встановлюються владою для підтримки соціальної справедливості, і законами, що захищають майно та особистість. Загроза свободі може виходити як від влади, що посягає на права людей, так і від самого народу, що легко стає зняряддям узурпації та тиранії.

Найвидатнішими прикладами суспільств-законодавців для Фергюсона є Рим і Англія. Якщо перший «залишив у спадок Європі основи і більшу частину надбудови свого цивільного кодексу», то друга «у себе на острові довела до такої досконалості авторитет і верховенство закону, якого не знала вся попередня історія людства». Однак і історія Англії показує, що «самі справедливі закони, які існують лише на папері, сумісні з самим запеклим деспотизмом на практиці» [8, с. 243-244].

Закон природи стосується держав приблизно так само, як і індивідів: суспільства займаються самозбереженням, підтримують своє існування і розвиток. Однак тлумачиться цей закон абсолютно по-різному. Держави, подібно до людей, об'єднуються в групи і компанії. До націй застосовні поняття молодості та старості, в них, як у людей, є своя тривалість життя. До предметів, що займає увагу націй, відносяться громадська безпека, державні інтереси, домагання різних партій, комерція, ремесла. Сила нації, як і індивідуума, впливає з її характеру, а не з її багатства або величини. «Народ в цілому, як і індивіди, з яких він складається, діє під впливом тимчасових настроїв, райдужних надій і шаленої ворожнечі Пристрасті, подібно епідеміям, наростають і затихають; приводом для них можуть служити як тривіальні, так і важливі питання» [8, с. 303]. Славою ж своєю «народи здебільшого зобов'язані не змістом своєї історії, а манерою її подачі, здібностям своїх істориків та інших письменників» [8, с. 281]. Оцінка ж переваг тієї чи іншої нації часто впливає з аналізу тих особливостей, які не пов'язані зі специфікою національного характеру і не сприяють добробуту людства. Часто найбільше цінуються не вміння вдосконалювати природу людства, а навички, що збільшують його багатство. Не може існувати форма правління, яка підходить людству в усіх випадках. Форми ці повинні мінятися залежно від характеру, манери поведінки і способу забезпечення існування кожної нації. Проте, обмовляється Фергюсон, причинами припинення вільних дебатів між людьми, що володіють правами в управлінні державою, можуть бути тільки рабство і розбещеність. Безсумнівно, люди розрізняються самі по собі та грають різні ролі, але всі вони від природи володіють рівними правами, хоча і пристосовані до різних ситуацій. Та чи інша форма правління, тобто форма підпорядкування необхідна людям, як необхідне саме суспільство. Однак, коли люди вільні та ніщо не заважає їх творчості, прогрес не зупиняється, незважаючи на зміни настрою в суспільстві, а отримані на деякому етапі досягнення рідко згодом повністю втрачаються. Уподібнення нації індивідууму – «це підходящий образ, їм не рідко можна користуватися, говорячи про історію людства. Але має бути очевидно, що нації – це зовсім не те, що окремі люди» [8, с. 300]. У кожному окремому випадку ми повинні питати себе: чи можна порівняти суспільство з окремо взятою людиною?

Фергюсона надзвичайно хвилює стан сучасного йому «торгового суспільства», він неодноразово повертається до аналізу його проблем. Комерційна практика призводить до різкого посилення нерівності. «Усяке наступне заняття, з якого індивід навчається покращувати своє матеріальне становище, на ділі являє собою якесь доповнення до його приватних занять, якесь нове відхилення від суспільства» [8, с. 359]. В міру того, як люди стають все більш вузькими професіоналами, вони перестають бути громадянами. У первісні часи любов до батьківщини, партії чи угруповання була одним і тим же, оскільки суспільство являло собою єдність близьких друзів, а все інше людство було ворогом. Тепер багато хто вважає, що будь-який диспут вільного народу рівносильний безладу і завдає шкоди національному спокою. Таким чином, звужується уявлення про те, що дозволено робити людям відповідно до громадського порядку. Наше уявлення про порядок у громадянському суспільстві страждає від неправдивої аналогії з порядком у світі неживих предметів, активність і збудженість суперечать порядку. Порядок у суспільстві означає інше: «перебування кожної людини на тому місці, на якому вона здатна оптимальним чином діяти». «Прагнучи встановити в суспільстві порядок бездіяльності й спокою, ми забуваємо про природу даного предмета – в результаті ми маємо порядок для рабів, а не для вільних людей» [8, с. 376].

Зрозуміло, деякі нації багато в чому зобов'язані своїм збереженням порядку і процвітанням їх політичних інститутів, які не дозволяють одним громадянам чинити злочини, а інших змушують до участі в громадських справах. Такі інститути дають можливість нації стерпно жити при найрізніших ступенях зіпсованості та єдності суспільства. Однак «той, хто в умовах міцного політичного устрою присвячує себе безтурботній насолоді своїми надбаннями, той тим самим

фактично перетворює на джерело зіпсованості ті переваги, які були здобуті для нього добросердечністю іншої людини». Небезпечно просто «смакувати свободу», не проявляючи індивідуальної пильності та не докладаючи жодних зусиль для збереження власної безпеки. Адже «та підстава, на якій височіла свобода, може стати оплотом тиранії; те, що колись посилювало устремління підданих, зміцнювало їхню віру в себе, згодом може залучити їх в рабство» [8, с. 368]. Правові процедури і закони можуть, втративши початковий дух, перетворитися на прикриття для беззаконня. Фергюсон не розглядає «небезпеки, якими чревата свобода», але попереджує, що «ніщо не робить їх настільки ймовірними, як передбачуване недбальство народу, від особистих зусиль якого залежить її збереження, так само, як залежало від їхніх зусиль встановлення її. Цей дар надійний рівно настільки, наскільки відповідальні люди». «Піклуючись про поліпшення своєї долі, люди часто забувають про себе самих» [8, с. 316-319].

Небезпечно вважати, що свобода вже гарантована, дивитися на суспільство лише як на сферу отримання прибутку, заради якої іноді доводиться жертвувати деякими своїми правами. Небезпечно також міряти щастя нації милістю її государя або спокоєм, досягнутим правильним управлінням. Рішення проблем громадянського суспільства передбачає не тільки використання влади, а й індивідуальних талантів, мудрості, сил уяви і переконання. Вигоди, що випливають з володіння свободою, зовсім іншого роду. Вони є «передачею чесноти багатьом людям і таким розподілом функцій в громадянському суспільстві, при якому більшість отримує можливість займатися тим, що найбільше відповідає її природі» [8, с. 377].

Сильна та нація, яка складається з людей енергійних, рішучих, які вболівають за суспільство. Тим часом людство надто схильне вважати кращими державними діями клерків і рахівників. Гарна професійна підготовка державних діячів не гарантує силу державного апарату: в хвилини небезпеки вельми важко знайти необхідних країні лідерів. Фергюсон вважає, що «поділ на дві різні професії мистецтва громадянина і державного діяча, мистецтва політика і військового, є спробою розчленувати на частини людську особистість та зруйнувати ті самі навички, які ми хотіли б удосконалити. Цим поділом ми фактично позбавляємо вільних людей необхідних засобів забезпечення власної безпеки», тобто засобів проти узурпації влади в країні. Саме такою була одна з найважливіших причин загибелі Риму: його громадяни в певних, досить суворих обставинах «на ділі відмовилися від своїх політичних прав і допустили появу владики, який стоїть над державою» [8, с. 325].

Висновки. Історія суспільства, згідно Фергюсону, невизначена і відкрита. Добре державне правління у його трактуванні – не теоретичний артефакт, поміщений у неясне майбутнє, але недосконала реальність, що спостерігалася свого часу в давніх Спарті та Римі та розвивається в сучасній йому Британії. Жодна філософія не може описати його, жодна система законів не може його гарантувати. Єдиний шлях домогтися такого правління – постійна громадянська пильність і активність.

Вклад Фергюсона в науку про суспільство може бути оцінений, принаймні, в наступному: він по-новому поставив факт існування і значення суспільства в центр уваги; він застосував до аналізу суспільства метод, який є реалістичним, критичним і емпіричним; він наполягав на органічній природі суспільства і соціально-історичного процесу в його статичному та динамічному аспектах; він розвинув концепцію поділу праці в суспільстві; він зазначив взаємозалежність різних областей людських інтересів та діяльності; він працював в площині гуманістичних і культурних інтерпретацій та заклав основи теорії конфліктів у суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абрамов М. А. Шотландская философия века Просвещения / Михаил Александрович Абрамов. – М. : ИФ РАН, 2000. – 353 с.
2. Английское свободомыслие: Д. Локк, Д. Толанд, А. Коллинз ; [Предисл. и ред. Б.В.Мееровский]. – М. : Мысль, 1981. – 302 с.
3. Асмус В. Ф. Проблема интуиции в философии и математике (Очерк истории: XVII – начало XX в.) // Валентин Фердинандович Асмус. – М. : Мысль, 1965. – 315 с.
4. Богомолов А. С. Основы теории историко-философского процесса / А. С. Богомолов, Т.И.Ойзерман. – М. : Наука, 1983. – 286 с.
5. Микешин М. И. Социальная философия шотландского Просвещения / Михаил Игоревич Микешин. – СПб. : Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2005. – 165 с.
6. Мотрошилова Н. В. Познание и общество: Из истории философии XVII-XVIII веков / Нелли Васильевна Мотрошилова. – М. : Мысль, 1969. – 297 с.

© **Цыра А. В.**

7. Нарский И. С. Философия Давида Юма / Игорь Сергеевич Нарский. – М. : Изд-во Московского университета, 1967. – 358 с.

8. Фергюсон А. Опыт истории гражданского общества / Адам Фергюсон; [Пер. с англ. под ред. М. А. Абрамова]. – М. : РОССПЭН, 2000. – 392 с.

9. Kettler D. The Social and Political Thought of Adam Ferguson / David Kettler. – Columbus OH : Ohio State University Press, 1965. – 946 p.

Цыра Александра Васильевна, аспирант кафедры философии и истории Украины, Одесская национальная академия связи им. А.С. Попова

УДК 37.01:15

СИНЕРГЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В СФЕРЕ ВЫСОКИХ ТЕХНОЛОГИЙ

В статье обосновывается содержание парка высоких технологий. Исследуется сущность инноваций и инновационной деятельности в сфере высоких технологий. Выделены и получены новые концептуальные объяснения синергетических практик в условиях инновационного развития общества.

Ключевые слова: синергетика, инновация, инновационная деятельность, высокие технологии, бифуркация, флуктуация, аттрактор, синергетические практики, венчурный фонд, бенчмаркинг.

СИНЕРГЕТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СФЕРІ ВИСОКИХ ТЕХНОЛОГІЙ

В статті обґрунтовується зміст парку високих технологій. Досліджується сутність інновацій та інноваційної діяльності в сфері високих технологій. Виділені та отримані нові концептуальні з'ясування синергетичних практик в умовах інноваційного розвитку суспільства.

Ключові слова: синергетика, інновація, інноваційна діяльність, високі технології, бифуркація, флуктуації, аттрактори, синергетичні практики, венчурний фонд, бенчмаркинг.

THE SYNERGETIC BASE OF INNOVATIVE ACTIVITY IN SPHERE OF HIGH TECHNOLOGIES

The article substantiates the content of the Park of High Technologies. It explores the essence of innovation and innovation activity in sphere of high technologies. In the article is allocated and received a new conceptual explanation of synergistic practices in terms of innovative development.

Keywords: synergy, innovation, innovation activity, high technology, bifurcation, fluctuation, attractor, synergetic practices, venture capital fund, benchmarking.

Вступление. Вторая половина XX века обогатила методологию научного познания обоснованием сущности синергетики, разработанной в 70-х годах бельгийскими учеными Г. Николисом и И. Пригожиным. Сам же термин вошел в научный обиход в 1973 г. после выступления Г. Хакена на первой международной конференции по проблемам самоорганизации, однако этот термин встречается в его работах в 1969 г., как утверждает Е. Н. Князева [1, с. 204]. В 1977 г. Г. Хакен выпускает работу «Синергетика», где она предстала не как частный научный метод, а общенаучная исследовательская программа, особый подход к исследованию и объяснению сущности неравновесных, нелинейных, неоднородных систем.

К этим системам были отнесены и социальные, поскольку понятие «синергетика» по-гречески, кооперация на латыни и «сотрудничество» по-русски означает одно и то же [2, с. 124]. Этот перевод термина только отражает систему социальных связей, а значит может быть использован для исследования социальных систем. Идеи синергетики стали объектом научных исследований в работах С. П. Капицы, С. П. Курдюмова, Е. Н. Князевой, Г. Г. Малинецкого, И. А. Акчурина, В. Г. Буданова, М. С. Дмитриевой, И. В. Ершовой-Бабенко, В. Г. Шалаева и многих других, в которых синергетика предстала как комплекс междисциплинарных исследований систем,